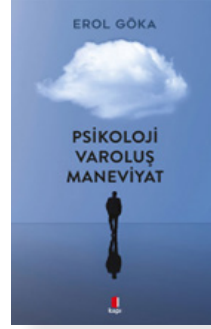

Psikoloji, Varoluş, Maneviyat
Yazar: Erol Göka, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021, 264 Sayfa)

Yasin Samet KAZEL*

Kitap İnceleme

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi, **Geliş Tarihi:** 31 Mayıs 2022, **Kabul Tarihi:** 08 Eylül 2022, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2022, **Atıf:** Kazel, Yasin Samet. "Psikoloji, Varoluş, Maneviyat Yazar: Erol Göka, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021, 264 Sayfa)". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 22/2 (Eylül 2022): 1219-1228.

<https://doi.org/10.33415/Daad.1124159>

Book Review

Article Types: Book Review, **Received:** 31 May 2022, **Accepted:** 08 September 2022, **Published:** 30 September 2022, **Cite as:** Kazel, Yasin Samet. "Review of "Psikoloji, Varoluş, Maneviyat Yazar: Erol Göka, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021, 264 Sayfa)". Journal of Academic Research in Religious Sciences 22/2 (September 2022): 1219-1228.

<https://doi.org/10.33415/Daad.1124159>

* Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, yasinsamet.kazel@kilis.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1182-071X>.

Öz

Erol Göka tarafından 2021 yılında kaleme alınan “Psikoloji, Varoluş, Maneviyat” adlı eser, varoluş felsefesinin temel kavramlarının, konularının ve çatışmalarının Müslüman kültürde doğru anlaşılmasına yönelik teorik bir inşa çabasını ifade etmektedir. Eserde maneviyat, varoluşçuluk/varoluşçu psikoterapi ve onun Müslüman kültürdeki kökenlerinin yanı sıra ibadet psikolojisi ele alınmaktadır. Özellikle son dönemlerin popüler kavramlarından olan maneviyat kavramı, varoluş ve psikolojiyi de kapsayan üst kavram olarak farklı bir perspektif ile okuyucuya sunulmaktadır. İnsanın ontolojik gerçekliği bağlamında maneviyat kavramı, insanın hayatına anlam katan, hayatının amacını ve ideallerini belirleyen bir zeminde ele alınmaktadır. İnsana dair her şeyi maneviyatla ilişkilendiren bu yaklaşım, varoluş-psikoloji ilişkisi çerçevesinde insanın anlaşılmasına dair temel hareket noktası olarak maneviyat kavramını işaret etmektedir. Bu noktada çalışma “Psikoloji, Varoluş, Maneviyat” adlı eserin incelemesini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Varoluş, Maneviyat, Varoluşçu-Dinamik Yaklaşım, Müslüman Kültür.

Abstract

The work “Psychology, Existence, Spirituality”, written by Erol Göka in 2021, expresses a theoretical construction effort for the correct understanding of the basic concepts, subjects and conflicts of existential philosophy in Muslim culture. The work deals with spirituality, existentialism/existential psychotherapy and its origins in Muslim culture, as well as the psychology of worship. The concept of spirituality, which is one of the popular concepts of recent times, is presented to the reader with a different perspective as a top concept, including existence and psychology. In the context of human ontological reality, the concept of spirituality is discussed on a ground that adds meaning to human life and determines the purpose and ideals of his life. This approach, which relates everything about human beings to spirituality, points to the concept of spirituality as the basic starting point for understanding human within the framework of existence-psychology relationship. In this context, the study covers the analysis of the work “Psychology, Existence, Spirituality”.

Keywords: Psychology, Existence, Spirituality, Existential-Dynamic Approach, Muslim Culture.

Modern psikoloji 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında felsefeden bağımsız, genel hatlarıyla konuları belirlenmiş ve bilimsel metotların kullanıldığı bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır.¹ Modern psikoloji ilk yıllarında pozitivist düşüncenin etkisi ve dönemin düşünürlerinin dine indirgemeci yaklaşımları nedeniyle daha çok bireyin biyolojik süreçleri, beyin fonksiyonları ve gözlemlenebilen davranışları ile ilgilenmiştir. Nitekim bu durum bazı problemler meydana getirmiştir. Yalnızca gözlemlenebilen davranışlardan ibaret olmayan insanı incelemek veya insana dair çıkarımlarda bulunmak bu prob-

¹ Kemal Sayar - Mehmet Dinç, Psikolojiye Giriş (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 10-11.

lemlerin başında gelmekteydi. Ancak modern bilimlerin, varlığı ele alırken pozitivist bir tutum sergilemesine tepki olarak, felsefi bir akım olan “varoluşçuluk” düşüncesi ortaya çıkmıştı. 20. yüzyılın ortalarına tekabül eden bu sert tepki, insanın bir nesne olmadığını ve yalnızca nicel veriler ışığında değerlendirilmemesi gerektiğini daha açık bir ifadeyle insanın ontolojik olarak değerli bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Temel olarak özgürlük konusunu ele alan varoluşçu filozoflar “insanın dünya ile olan ilişkisinin nasıl olması gerektiği, seçme özgürlüğünün ne olduğu, nasıl bir anlam taşıdığı ve nasıl tanımlanması gerektiği” gibi sorulara cevaplar aramışlardır.²

İnsan merkezli bir anlayışa sahip olan varoluşçuluk, modern psikolojinin insana olan bakış açısını da reddetmiştir. Bu bağlamda varoluş felsefesi, psikoloji içerisinde “varoluşçu psikiyatri/psikoterapi” şeklinde yeni bir ekol olarak ortaya çıkmıştır. Varoluşçu (eksistansiyel) psikiyatri insanın, yaşadığı zaman dilimi içerisinde kendisini var edebileceğini veya değiştirebileceğini savunmakla birlikte yalnızca geçmişinin kalıntılarına ve içsel dürtülerinin egemenliğine mahkûm edilemeyeceğini ifade etmektedir.³ Varoluşçu psikoterapi, dinamik psikoterapi anlayışını benimsemektedir. Bu anlayış Freud’un insanı anlamaya dair katkısını ifade eden dinamik zihinsel anlayış olmakla birlikte, insanı psiko-dinamiğin ele aldığı iç güdüsel çatışmalar bağlamında değil varoluşsal (ölüm, özgürlük, yalnızlık, anlamsızlık) çatışmalar bağlamında ele almaktadır.⁴

Maneviyat (spirituality) kavramı literatürde konumu tam olarak belirlenememiş, üzerine tartışmaların bulunduğu ve hususi kitapların kaleme alındığı popüler kavramlardan biridir. Maneviyat kavramı tarihi serüveni içerisinde farklı şekillerde tanımlanmış veya konumlandırılmıştır. Bu konumlandırmalar genel hatlarıyla şu şekilde olmuştur: Dindarlığı ve maneviyatı aynı görenler, maneviyatı dindarlığın içerisinde görenler, dindarlığı maneviyatın içerisinde görenler ve dindarlık ile maneviyatı zıt kutuplar olarak görenler.⁵ Görüldüğü üzere maneviyat kavramı ile ilgili belki kültürel belki zihinsel belki de ideolojik temelli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Maneviyat kavramı “kutsalın öznel tecrübesi” (Vaughan, 1991), ‘varoluşsal anlam arayışı’ (Doyle, 1992), ‘kutsalı arama süreci’ (Pargament, 2002), ‘aşkın

² Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 1141.

³ Engin Geçtan, *Psikanaliz ve Sonrası* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998), 319.

⁴ Irvin D. Yalom, *Existential Psychotherapy* (United States of America: Basic Books, 1980), 6-8.

⁵ Sevde Düzgüner, *Maneviyat Algısı ve Yansımaları (Türkiye - Amerika Karşılaştırması)* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2021).

olana bağılılık' (Belzen, 2004)" gibi ifadelerle literatürde tanımlanırken günümüzde gelinen son noktada ise din ve maneviyat kavramlarının benzer ancak farklı iki olgu oldukları ifade edilmektedir.⁶

Bu çalışmada ele alınan "Psikoloji, Varoluş, Maneviyat"⁷ adlı eser, Erol Göka tarafından 2021 yılında kaleme alınmış olup varoluş felsefesinin temel kavramlarının, konularının ve çatışmalarının Müslüman kültürde doğru anlaşılmasına yönelik teorik bir inşaa çabasını ifade etmektedir. Bu yönüyle dikkat çekici olan eser, araştırmacı Göka tarafından varoluşçuluk üzerine kaleme alınan "Hoşça kal, Hayatın Anlamı Var mı?, Yalnızlık ve Umut, Kalpten" kitaplarının devamı niteliğindedir. Araştırmacı Göka, Batılı kültürde ortaya çıkmış olan varoluşçuluk kuramını kendi ait olduğu kültür içerisinde temellendirmeye çalışan, Müslüman kültürde varoluşçuluğun temel kavramlarının ve çatışmalarının anlaşılmasını gaye edinen bir psikiyatri uzmanıdır. Göka'nın bu gayesi oldukça önem arz etmekle birlikte akademik camia açısından da önemli bir yeniliği ifade etmektedir. Nitekim Batı kültürü içerisinde ortaya çıkan bir kuramı kendi kültürel değerleri ve kavramları çerçevesinde Müslüman kültüre adapte etmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede Batı kültürünü olduğu gibi kabul etmemekte, eleştiri ve tespitleri ile Müslüman kültürün insanın var oluşuna yönelik ortaya koyduğu temel yapı taşlarını geliştirmiş olduğu kuramı temellendirirken kullanmaktadır.

İnsan kendi kültürel değerleri içerisinde var olan, gelişim gösteren ve yaşamını sürdüren bir varlıktır. Bu bağlamda araştırmacı Göka'nın bu çalışmada odak noktası, insanın yaşamını sürdürmüş olduğu kültürel değerler içerisinde değerlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Eser, yaşamımızı sürdürmekte olduğumuz kültür içerisinde, Müslüman kültürün, maneviyatın inşasında temel varoluşsal çatışmalara hangi perspektiften yaklaştığına odaklanmaktadır. Göka, Müslüman kültürde üretilen tezlerin varoluşçuluğa yapabileceği katkılar olabileceğini öne sürmektedir. Eserin temel iddiası ise geleneksel bakış açısı ile modern bakış açısı arasında varoluşçuluk kavramıyla köprü kurmak ve bu köprüyü kuran varoluşçuluk kavramını da Müslüman kültürün maneviyat anlayışı ve anlam örgüsü ile temellendirmektir. Psikiyatr Göka'nın ifadesiyle bu eser hem Müslüman kültürü dışarıya aktarmayı hem de Müslüman kültüre varoluşçuluğun anlam dünyasını anlatmayı hedeflemektedir. Eser tüm bu

⁶ Ali Köse - Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 126.

⁷ Erol Göka, *Psikoloji, Varoluş, Maneviyat* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021).

yönleriyle diğer çalışmalardan farklılaşmakta ve yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Eseri altı bölüm ve 264 sayfadan oluşturan araştırmacı, ilk üç bölümde özellikle maneviyat kavramı üzerinde dururken aynı zamanda varoluşçuluk ve varoluşçu psikoterapi üzerine görüşlerini ifade etmektedir. Diğer üç bölümde ise varoluşçuluğun temel kavramlarını, Müslüman kültürde varoluşun kökenlerini ve ibadet psikolojisini ele almaktadır.

Araştırmasında “maneviyat” (1.böl) kavramını özel olarak inceleyen Göka, maneviyat kavramına kendi anlam dünyasından yeni bir boyut kazandırmaktadır. Kavramsal analizlerden sonra kendi düşünce dünyasında maneviyat kavramının konumunu belirtmektedir. Maneviyat kavramı, dini olandan, transpersonal yaklaşımın tanımlamasından, Batı’nın maneviyat kavramı konumlandırmasından ayrılmaktadır. Göka’ya göre maneviyat hem geleneksel dini inançları hem de Batı’da yeni zuhur eden ‘new age’ denilen akımları hatta dini inancı olmayanların iç dünyalarındaki tasavvurları kapsayan ve insanın yaşama amacını, ideallerini belirleyen temel anlam kaynağı olarak ifade edilmektedir (s.19). Maneviyat kavramı bu şekilde tanımlanırken kavramın arka planı da modern psikolojiye, modern düşünce sistemine ve insan anlayışlarına getirilen eleştirilerle doldurulmaktadır. Nitekim kavram açıklanırken aynı zamanda kavramın neleri kapsayıp kapsamadığına da değinilmektedir. Göka’nın maneviyat anlayışının insanı inceleyen psikolojik bilimlerden bir kargaşayı ortadan kaldırayabileceği ifade edilebilir. Özellikle incelenen insanı herhangi bir kalıp içerisinde konumlandırmadan her insanı kendine özgü yaşam dinamikleri üzerinden ele alan Göka’nın maneviyat anlayışı bu açıdan akademik alanda oldukça önemli bir çabayı ortaya koymaktadır. Son dönemlerin popüler kavramlarından olan maneviyat, üzerine çalışmaların yoğunlaştığı bir kavramdır. Maneviyat kavramı üzerine yapılan son araştırmalarda, maneviyat kavramı ile ilgili kültürel düzeyde farklı yansımalarının olduğu gözlemlenmektedir.⁸ Batı’da özellikle kiliseye ve kurumsal dine karşı ortaya çıktığı ifade edilen spiritüel akımlar, maneviyatı dinin anlam dünyasının tam karşısında konumlandırmaktadır. Ülkemizde yapılan araştırmalarda ise maneviyat kavramı bağlamında toplumsal düzeyde farklılıklara rastlanmaktadır. Maneviyat kavramını dinî olanla aynı veya yakın olduğunu ifade edenler olduğu gibi iç huzur olarak ifade edenler de olmuştur. Ancak yapılan son araştırmalarda “Türkiye’de

⁸ Düzgüner, *Maneviyat Algısı ve Yansımaları*.

din ile maneviyatın farklı ama birbiri ile ilişkili kavramlar olarak algılandığına işaret edilmektedir”.⁹ Sonuç olarak toplumumuzda maneviyat kavramına dair söylemler bireysel düzlemde değişmekte veya farklılık gösterebilmektedir. Bu noktada Göka'nın eserinde, yazarın hedefi çerçevesinde maneviyat kavramını konumlandığı düzlemin doğru bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir. Nitekim maneviyat kavramını tanımlarken insana anlam, kuvvet veya ideal katan her şeyi içerisine alması özellikle kapsayıcılık çerçevesinde oldukça önemli bir durumdur.

Eserde “varoluşçuluk, psikoloji ve psikoterapi” (2.böl) ve “varoluşçuluk ve maneviyat” (3.böl) konuları da ele alınmaktadır. Bu bölümlerde özellikle varoluşçuluk ve varoluşçu psikoterapi üzerinde durulurken maneviyat kavramının bu alana yapacağı katkıdan bahsedilmekte ve maneviyat kavramı temellendirilmektedir. İlk olarak varoluşçuluk hakkında tarihi bilgiler veren yazar, psikolojideki konumundan ve günümüzdeki durumuna dair kitabın amacına yönelik okuyucuya kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Göka, kendi yaklaşımını Batılı literatüre de uygun olması nedeniyle “varoluşçu-dinamik” yaklaşım olarak ifade etmektedir. Varoluşçu psikoterapi ve psiko-dinamik anlayışın harmanlanması olarak ifade edilebilen bu yaklaşımda Göka, bireyin hayatında çocukluk döneminin etkisine ve temel varoluşsal çatışmaların insanın manevi açıdan güçlü olmasını sağlayan unsurlar olduğuna dikkat çekmektedir. Göka'nın varoluşçu-dinamik yaklaşım şeklinde anlayışını konumlandırması veya yeni bir yaklaşım sunması akademik alanda yeni araştırmaların yapılmasına da imkân sunacaktır. Bu imkân, içerisinde yaşamakta olduğumuz kültüre ait olan insanları incelemek için oldukça önemli katkıları da beraberinde getirecektir. Eserin bir diğer ayırıcı özelliği olan bu yaklaşım büyük önem arz etmektedir.

Eserde ayrıca ateist varoluşçu Sartre'a yönelik eleştiriler yer almakla birlikte inanç savunucusu ve varoluşçuluğun öncüsü olarak ifade edilen Kierkegaard'a yönelik olumlu düşünceler belirtilmektedir. Ayrıca üçüncü bölümde Hristiyan varoluşçular; Jean-Paul Sartre, Soren Kierkegaard, Nikolay A. Berdyaev, Karl Jaspers, Paul Tillich ve Gabriel Marcel'e ayrı ayrı başlıklar altında yer verilmektedir. Özellikle Marcel'in düşüncelerinin bu kitabın oluşum sürecinde etkili olduğu ifade edilmektedir.

⁹ Düzgüner, *Maneviyat Algısı ve Yansımaları*, 178.

Eserin diğer bölümlerinde “temel varoluşsal kavramlar ve Müslüman kültür” (4.böl), “Müslüman kültürden varoluşun kökenlerine bakış» (5.böl) ve “ibadet ve psikoloji” (6.böl) konuları ele alınmaktadır. Dördüncü ve beşinci bölümde özellikle bölüm başlıklarına da uygun olarak temel varoluşsal kavramlar ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde Göka, geldiğimiz noktada artık maneviyatın, inancın ne olursa olsun herkes için birinci dereceden önemli, varoluşunu anlamlandıran psikolojisini biçimlendiren bir yapı olduğunu (s.115) ifade etmektedir. Bu ifade temel olarak Göka'nın psikoloji-varoluş-maneviyat şeklinde kurmuş olduğu üçgenin anlamlandırmasını ifade etmektedir. Piramit metaforu üzerinden değerlendirilecek olursa piramidin en üstünde maneviyat kavramının, ardından varoluş kavramının ve sonrasında ise psikoloji kavramının bulunduğu ifade edilebilir. Bu noktada maneviyat kavramı araştırmanın üst kavramı olarak okuyucuya sunulmaktadır. Dördüncü ve beşinci bölümün asıl teması ise varoluşçu yaklaşımın temel kavramları, Müslüman kültürdeki görünümü ve kökenine dair araştırmacının çıkarımları olarak göze çarpmaktadır. İnsan, ölüm, fanilik, umut, kaygı, mutluluk, inanç, özgürlük, anlam, yalnızlık, şükür, minnet, ayrılık vs. gibi kavramları ele alan araştırmacı, kavramlar üzerine detaylı analizlerde bulunmaktadır. Özellikle umut ve kalp kavramlarının üzerinde durmakta ve bu kavramların Batı kültüründe genel olarak göz ardı edildiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede Müslüman kültürün kökenlerine atıfta bulunan araştırmacı, umut kavramının kaygı kavramı kadar önemli bir konumunun olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca kalp kavramı ele alınırken geleneksel dünyanın önemli kavramlarından biri olduğu ancak Batı kültüründe tamamen kaybolduğu, buna karşılık Müslüman kültür ve geleneğinde aktif bir şekilde rol oynadığı da ifade edilmektedir. Aynı zamanda ayrılık, şükür ve minnet kavramları üzerinde de detaylı bir şekilde durulmakta ve psikolojik bağlamda sağlıklı olmanın koşulu olarak şükran ve minnet duygusu işaret edilmektedir. Son bölüm olan altıncı bölümde ise ibadetlerin psikolojik anlam ve değerine önemli atıflar bulunmaktadır. Yazar ibadetleri “manevi niteliğin keşfi” ve “varoluşsal bir imkân” (s.221) olarak anlamlandırmakta ve farklı bir perspektif sunmaktadır. İbadetler psikolojik açıdan insanın dünya hayatına ara vermesi (moratoryum) -ki buradan kasıt günlük hayat içerisinde nefes alması- olarak ifade edilmektedir. Aslında temel olarak, insanın ibadetler aracılığıyla yaşamış olduğu varoluşsal kaygılarına ara vermesi olarak düşünülebilir. İbadet psikolojisi üzerine yapılan akademik çalışmalar genel itibarıyla din psikolojisi bilim dalında gerçekleştirilmektedir. Ancak ibadet psikolojisi kap-

samında ortaya konulan düşüncelere bakıldığında oldukça derin analizlerin olduğu ve kapsamlı çıkarımların yapıldığı ifade edilebilir. Kutsal alanın insana kattığı değer ve telafi edici yönü psikolojik bağlamda açıklayıcı bir şekilde ele alınmıştır. Bu noktada eser, bu yönüyle psikolojinin alt dalı olan din psikolojisi bilim dalına da önemli katkılar sunacaktır.

Genel olarak güncel bir konuyu ele alması, farklı bir bakış açısı sunması, yazarın iddiasını temellendirmesi, kaynakçanın farklı alanlardan zenginlik arz etmesi, içerik olarak kitabın amacına yönelik kapsamlı olması, tartışmaya açtığı kavramları detaylı olarak tanımlaması, aynı zamanda çok az da olsa imla hataları olmakla birlikte sade bir dil ve akıcı bir üslup kullanması eserin güçlü yönleri olarak ifade edilebilir. Eserin son kısmında kısa ve öz bir şekilde ayrı bir bölüm olarak araştırmacının temel iddialarının toplu bir şekilde sonuç (epilog) bölümü olarak ele alınmaması geliştirilebilir yönü olarak ifade edilebilir. Araştırmanın dikkat çekici bir diğer noktası ise kitabın günümüz dünya perspektifinden güçlü bir modernite eleştirisi getirmesi olacaktır. Bu durum özellikle psikolojik bilimlerin insanı ele alırken kullanmış olduğu paradigmaya da önemli bir eleştiri getirmektedir. Ayrıca kitabın temel tezi olan maneviyat kavramının geniş bir anlam ağı olduğu iddiası ise günümüz araştırmacılarının yapacağı çalışmalarda yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Nitekim V. Frankl¹⁰ ve E. Fromm'un¹¹ maneviyat kavramını ele alırken temel hareket notları da “anlam” kavramı olmuştur.

Sonuç olarak maneviyat kavramı, geniş bir düzlemde ve kapsayıcı bir şekilde, her bir bireyi içine alacak biçimde tanımlanmıştır. Özellikle Göka'nın kendisinin de Müslüman kültür içerisinde yetişmiş olması ve kültürüne bağlı bir psikiyatrist olması nedeniyle maneviyat kavramının temeline en güçlü manevi yönelim olarak “din” fenomenini koyduğu ifade edilebilir. Aslında bütünüyle bu eser psikiyatrist Göka'nın kültürel psikoloji bağlamında yapmış olduğu bir çalışma olarak ifade edilebilir. Kültür kavramına da ayrı bir önem atfeden yazar, uzmanı olduğu psikoloji alanında bir birikimin sonucu “varo-

¹⁰ Rukiye Şahin vd., “Manevi Anlam ile Maneviyat İlişkinin İncelenmesi”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12/28 (2017), 688.

¹¹ Ümit Horozcu, *Din Psikolojisi El Kitabı*, ed. Mustafa Doğan Karacoşkun (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 177-178.

luşçu-dinamik” yaklaşım olarak kendi konumunu belirlemektedir. Bu bağlamda Göka, Batı’da ortaya çıkan temel düşünceleri aktarırken bu düşünceleri kendi kültürel zemininde ele almakta ve artık yeni bir anlam yüklemektedir. Bu çaba psikolojik bilimler alanında araştırma yapanların kendi kültürüne ait olan insanlara dair yapacağı araştırmalarda yeni bir yaklaşım biçimi kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Cevizci, Ahmet. Felsefe Tarihi. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Düzgüner, Sevde. Maneviyat Algısı ve Yansımaları (Türkiye - Amerika Karşılaştırması). İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2021.
- Geçtan, Engin. Psikanaliz ve Sonrası. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.
- Göka, Erol. Psikoloji, Varoluş, Maneviyat. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Horozcu, Ümit. Din Psikolojisi El Kitabı. ed. Mustafa Doğan Karacoşkun. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Köse, Ali - Ayten, Ali. Din Psikolojisi. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Sayar, Kemal - Dinç, Mehmet. Psikolojiye Giriş. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Şahin, Rukiye vd. “Manevi Anlam ile Maneviyat İlişkisinin İncelenmesi”. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 12/28 (2017), 681-702.
- Yalom, Irvin D. Existential Psychotherapy. United States of America: Basic Books, 1980.